

Elizabeth Rasekoala

Enginyera química i presidenta d'African Gong

FILAR LA TERANYINA PER CANVIAR MENTALITATS

Cristina Junyent

Elizabeth Rasekoala va néixer a Nigèria. Com a enginyera química va treballar en la indústria del gas i del petroli durant dues dècades a Europa, Àfrica i Amèrica. Durant aquesta experiència, Elizabeth Rasekoala va prendre consciència de la perspectiva masculina, blanca i eurocèntrica que impregna el món de la ciència. Va ser el detonant per iniciar la seva implicació en favor de la inclusió que ha dut a terme des de tres fronts: la investigació, el lideratge d'organitzacions com African Gong (la Xarxa Panafricana per a la Popularització de la Ciència i la Tecnologia) –entre moltes iniciatives més– i l'assessoria d'organismes internacionals com l'ONU, la Comissió Europea o la Unió Africana. Per la seva lluita en favor de la diversitat, la inclusió sociocultural i de gènere en la divulgació, l'aprenentatge i la pràctica de la ciència a l'Àfrica, ha estat guardonada amb el Premi Nat 2019, atorgat pel Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

Vostè treballa per transmetre el coneixement científic; però, a qui pertany aquest coneixement?

Si fixem la nostra mirada en l'època anterior a l'esclavitud i el colonialisme, ens adonem que el saber era molt més compartit que no ho és ara. Els països islàmics empenyien l'avenç científic, com a resultat de fusions i migracions. I amb la seva dispersió, el món sencer es va beneficiar d'un saber que no estava monetitzat: no hi havia patents, ni drets d'autor, ni capital de risc, ni empreses unicorn. El coneixement científic era destinat al bé comú, a apoderar la humanitat –dins la mentalitat global de l'època, no només de l'africana–. I el saber global –que havia arribat d'Àfrica a través del món islàmic o d'Àsia, pel camí de les croades– es va fondre dins l'espai europeu. Desgraciadament, la tendència va dur a la superioritat eurocèntrica actual, que mai no ha tingut la humilitat d'acceptar que bona part del saber científic sorgit en l'Europa de la revolució científica era un coneixement compartit. Per tant, és una mica hipòcrita per part dels europeus haver desenvolupat aquesta mena d'amnèsia intel·lectual i afirmar que el coneixement científic és un guany exclusiu. Forma part de la il·legitimitat de l'empresa científica del nostre temps, de la «corrupció» del sistema científic.

Quines altres corrupcions hi troba, en el sistema científic?

La monetarització del guany científic actual és una altra forma de corrupció del sistema. No existia quan el coneixement fluïa cap a totes bandes en una distribució àmplia i compartida. No existia l'elitisme actual. Ara, el conflicte d'interessos comporta males pràctiques. Si vols comprendre com funciona el món, et responen: «No ho puc compartir perquè tinc una patent» o bé: «M'has de pagar el *copyright*». Per això em va agradar tant conèixer Toledo, per la riquesa del patrimoni que l'impregna. Em van resultar inspiradores la influència moresca en l'arquitectura, la ciència, el saber; la riquesa d'aquell període fruit de la fusió que s'hi va donar. Hi vaig trobar les arrels de l'avenç científic europeu. Allà va començar el Renaixement científic.

Com podem transformar la societat actual des d'aquesta consciència centrada en Occident fins a una dispersió global?

La paraula és transformar. Perquè, en la globalització, el coneixement es trasllada com si fos un paquet on dins es manté el saber des d'aquest punt de vista eurocèntric, quan el que caldria és transformar-lo per transmetre continguts específics a les diferents parts del món. No només es tracta d'adaptar les pràctiques de comunicació científic

als diferents contextos de cada àrea del món basant-se en la sensibilitat, la cultura i els conjunts mentals locals; també cal adaptar els continguts –la naturalesa del que comuniquem– segons el destinatari. És el repte més gran que tenim per a transformar les vides, especialment a Àfrica. Per als africans saber de ciència no és un luxe, és qüestió de vida o mort! Per això és tan important transmetre coneixement científic. El tòpic diu: «Ah! A Àfrica les persones moren de malalties bàsiques que el món ha oblidat! Alguna cosa hi deuen tenir a veure els sistemes de salut pobres». Quan, en realitat, moltes vegades la mortalitat té a veure amb la ignorància i la manca de coneixements científics bàsics. No podem tancar el saber científic dins les elitistes torres d'ivori. Hem de sortir a reunir-nos amb el públic i afavorir-los amb aquest coneixement, perquè canviïn hàbits i puguin prendre decisions quotidianes informades. No es poden prendre decisions informades quan el «paquet» que t'arriba segueix un altre model. Per tant, a Àfrica –on les malalties són una càrrega pesada– és fonamental transmetre coneixement. És el gran repte perquè les persones es puguin protegir amb bons estils de vida i hàbits saludables.

Quina feina fan en African Gong per a transmetre aquest coneixement?

Primer, basar-nos en la inclusió. El consell executiu està format per vuit persones, i em plau dir que amb un bon equilibri de gènere i de procedència. Tenim representants de les cinc regions del continent: septentrional, occidental, central, oriental i meridional. Després, treballem a tres nivells. El primer és buscar la implicació dels responsables polítics. Perquè si no constes en un document polític, no existeixes; fora de la xarxa dels polítics no tens finançament, ni recursos, ni suport del govern. El segon nivell és analitzar el desenvolupament de programes i pràctiques; mirem de crear propostes africanes innovadores que no es limitin a replicar el que s'importa d'Occident, sinó que transformem la informació reflectint el context, les realitats, la cultura i la sensibilitat de les persones del continent. El segon nivell busca, doncs, ajudar a pensar de manera innovadora per transformar el que hi ha dins la caixa africana. Per últim, el tercer nivell és el que anomenem «construcció de capacitats». Treballem amb universitats i investigadors als quals oferim cursos que els permetin de promoure la comunicació científica i el compromís públic. Bàsicament donem als científics eines

«No es tracta només d'adaptar les pràctiques de comunicació científica als diferents contextos de cada àrea del món, cal també adaptar els continguts»

i coneixement per millorar la comunicació científica i la participació pública en un context africà amb l'objectiu de transformar l'entorn.

El marc fonamental en què treballen és la inclusió. Per on comencen?

La inclusió comença amb un conjunt de pràctiques que propicien un canvi de mentalitat. El primer que cal és convèncer els científics que han de retre comptes del que fan. En tenir la llicència de la societat per a fer aquesta feina privilegiada, cal tenir la humilitat i la delicadesa de retre comptes. En aquest sentit, trobo que hi ha un abans i un després de la crisi de l'ebola de 2014. En la Conferència Africana sobre la crisi de l'ebola, en la qual van participar diversos països africans, van treballar plegats professionals de la salut pública i especialistes en comunicació científica. L'objectiu era inculcar pràctiques de comunicació científica i de participació pública en les persones que treballen en serveis de salut pública, per aconseguir el compromís social abans que no esclati una nova crisi. Fins aleshores molts sistemes de salut pública amb recursos minsos semblaven ser reactius a la crisi, més que proactius per mirar de prevenir un pic de l'epidèmia. Així doncs, la feina de les entitats intermediàries com la que dirigeixo és capacitar els científics per adreçar-se

«A African Gong busquem crear propostes africanes innovadores que no es limitin a replicar el que s'importa d'Occident»

a les comunitats o a les entitats que treballen en el territori, conèixer-les i donar-se a conèixer. Guanyant la confiança pots dir-los coses molt difícils, que poden ser contradictòries amb algunes de les seves normes o pràctiques culturals. Cal buscar la manera afirmativa i transformadora. És aquest el veritable repte pràctic que treballem amb els professionals de la salut pública. Però no és gens fàcil, ja que també carreguen el seu bagatge i tenen establertes les seves maneres de fer, que no sempre són correctes. I els comunicadors de ciència tenim també les nostres pròpies ombres. Així que mirem de treballar junts per aprendre a fer una feina millor.

Com construeixen les capacitats dels científics?

Bona part de la feina que fem és organitzar cursos per als investigadors africans –o treballadors del sistema de salut pública– perquè tinguin la confiança i el coneixement per traslladar-se al terreny a fer comprendre els hàbits quotidians saludables. Quan s'hi senten capa-

ços, tenen suficient confiança per a participar en actes públics amb persones ben diverses. Si no se senten còmodes participant amb el públic, tendeixen a evitar la feina més social. Així doncs, donem eines als treballadors del sistema de salut que els generen confiança perquè facin millor la seva feina. Potser està millor a Europa, però a Àfrica, en els estudis universitaris, de postgrau, màsters i doctorats, no hi ha res que pugui anomenar-se «comunicació científica». Per tant, un llicenciat en ciències o en enginyeria no ha après com comunicar la ciència que sap. En African Gong intentem omplir aquest buit en cursos de tres dies mentre fan els mestratges o doctorats. Així, quan reben el títol de doctor o de mestratge, també coneixen les eines per a explicar el que han après.

Com aconsegueixen implicar tothom d'una institució?

Deixant de banda el que jo anomeno la «síndrome del projecte». Cal institucionalitzar els objectius, de manera que la responsabilitat

no només la dugui qui encapçala el centre. Sota el director general també hi ha responsabilitat: tothom de la institució n'és responsable. I cal que tothom es faci responsable de la inclusió en la mesura que li correspon: des del conserge o la persona que duu la botiga, passant pel director, òbviament. [Ho diu convençuda, picant a la taula amb l'índex]. És un canvi de paradigma.

La comunicació i la inclusió no són només responsabilitat d'alguns departaments dels centres de ciència, són un marc institucional. Teniu un exemple interessant en un centre de ciències al Regne Unit. Va incloure al full de feines de cada persona de la institució les recomanacions del director general per a la inclusió. I adreçar-se a tothom va esdevenir una idea potent. Per tant, en passar del model de projecte al model d'institucionalització es genera un impuls diferent, tota una altra dinàmica dins la institució. La idea de fons és senzilla: les persones no som un «projecte», som una qüestió institucional! Les dones no som un problema per resoldre, no! Som tot un tema institucional. Generalitzant els objectius, les mentalitats canvien i miren d'incloure tots els segments de la societat.

Com asseguren que el coneixement arribi a tots els segments socials?

Un cop assumit que cal difondre el coneixement científic, capacitats els coneixedors i implicada tota la institució per adreçar-se a la societat, es desprèn la següent pregunta: «Qui compon la societat?» «Qui en deixo fora?». No és lícit escollir: «Bé, aquest és el segment de la societat del qual vull ser responsable». La societat la conformen totes les ètnies i comunitats. Així, un cop engreixat el cablatge mental sobre la teva responsabilitat de retre comptes a tots els segments que componen la societat, el pensament t'ha de conduir a descompondre-la, analitzar-la i entendre-la. Cal fer-se sempre el mateix conjunt de preguntes: «Si organitzo un esdeveniment, qui s'hi apunta?» Un cop has delimitat qui hi és dins, la següent pregunta és: «Qui no ve?». Durant l'esdeveniment: «Qui conforma el públic? Qui parla i qui no parla? Per què?» Aquest «focus marc» s'acaba convertint en un hàbit. De la mateixa manera que els hàbits d'exclusió són una forma de fer, els hàbits d'inclusió es poden adquirir i aplicar de manera instintiva. I també tenim molta cura amb les llengües. No volem recrear el que va succeir amb l'anglès en un continent on es parlen tants idiomes. De manera que ens assegurem que en els actes hi hagi representats tots els idiomes africans que calgui i que no només dominin els països africans angloparlants. Treballem amb els països francòfons, lusòfons i àrabs; que [juntament amb els anglòfons] representen les quatre llengües de treball

Ana Ponce & Ivó Riviera

«El científic ha d'ajustar el registre. Si parla sobre canvi climàtic i es refereix al CO₂, ningú de la comunitat l'entendrà»

comunes a l'Àfrica, sense oblidar-nos pas de les llengües africanes indígenes.

Com asseguren que no deixen ningú enrere?

Un cop has establert el programa i fixat els objectius on vols arribar, cal definir indicadors que reflecteixin la realitat, perquè et donaran la mesura del lloc on ets. Busquem els «indicadors clau de rendiment», que reflecteixen si la institució és inclusiva en qüestions de gènere, de raça, de persones amb discapacitat... en resum, que hi participen els grups objectiu del marc inclusiu. I aquí no s'hi

val generalitzar, cal especialitzar-se. Els indicadors clau de rendiment definits permeten de mesurar si en el termini definit s'ha arribat a l'objectiu. Si, per exemple, ens proposem que el 50 % de les persones que vénen al nostre centre de ciències han de provenir d'una determinada comunitat o origen, els indicadors t'ajuden a saber si vas bé. Si, per exemple, en cinc anys la meitat del personal en tots els nivells ha de ser femení o d'una determinada procedència ètnica, els indicadors ajuden. En un centre italià es van proposar l'objectiu que el públic que participava en les activitats del centre de ciència havia de reflectir la distribució percentual de les minories que hi havia a la ciutat, i amb aquestes mesures van treballar fins que ho van aconseguir.

Ana Ponce & Ivo Rovira

Com pot arribar la informació científica de manera eficaça a les zones rurals?

Totes les comunitats tenen els seus líders, que en molts casos dirigeixen organitzacions intermeditàries. Ens convé, sobretot, tractar amb les dones grans, que són molt actives i respectades a la comunitat: han construït el seu lideratge i generen la confiança fonamental per a treballar. Hem de trobar-les perquè són la clau de pas a les comunitats, les necessitem perquè recomanin els canvis d'hàbit, especialment de les mares.

Quin és el millor mitjà per arribar al màxim de persones possible?

Encara que tothom en tingui un, hem de descartar els telèfons mòbils, perquè al continent l'accés a internet és molt limitat: com que les connexions són deficientes, no tothom hi pot accedir. Vam comprovar que dedicar esforços a transmetre informació per internet i xarxes socials arribava a una quantitat molt baixa de persones.

En canvi, quan mirem les dades, la ràdio és la reina d'Àfrica. Tothom pot pagar una ràdio; fins i tot qui no té electricitat, pot comprar piles. Tots els estudis ens diuen que és el millor mitjà per a fer comunicació de masses, especialment en les zones rurals. Un altre avantatge de la ràdio és que pots parlar en la llengua que vulguis.

Com estructuraren els programes de ràdio?

Mirem de fer el que anomenem debats multidisciplinaris en què hi participen un científic i els líders d'una comunitat, per tractar dels seus problemes locals. El científic exposa la seva perspectiva per a apoderar la comunitat en un aspecte concret; ara, ha d'ajustar el registre. Per exemple, si parla sobre canvi climàtic i es refereix al CO₂, ningú de la comunitat no l'entendrà. Però sí que el poden informar: «En temps del meu pare la temporada de pluges solia durar tres mesos, ara només en dura un.» Tenen la seva perspectiva real del canvi climàtic: «En els dies del meu avi no teníem tants mosquits. Ara trobes mosquits nou mesos l'any.» És la manera d'aproximar-se. Es pot parlar de tot tipus de fenòmens científics sense mencionar conceptes que no poden comprendre per ser massa abstractes. A les zones rurals les persones estan en contacte continu amb la natura, no cal fer un discurs científic esotèric sobre les emissions de CO₂, sobre l'antropocè... Disculpeu-me, qui sap de l'antropocè al meu poble? Ningú. Però sabem que les pluges no venen i sabem que hi ha més mosquits. Són aquesta

«Per a nosaltres la diversitat lingüística és molt important. Treballem amb les llengües de treball comunes a l'Àfrica, però no ens oblidem pas de les llengües africanes indígenes»

mena de debats els que acosten el científic a les persones que viuen al camp. Amb la ràdio es pot fer molt bona feina i a baix cost. Només cal anar a l'estudi i parlar! I es pot fer en llengües indígenes.

La ràdio és un mitjà molt interactiu.

Molt! La ràdio permet rebre trucades per telèfon. Potser algú no té diners per trucar a un amic, però telefona a la ràdio per deixar el seu comentari o donar el seu punt de vista. La ràdio ofereix a les persones una oportunitat real de participar en una manera que no permet cap altre mitjà. Així, en les sessions de capacitació animem els científics a utilitzar les estacions locals de ràdio. Les estacions comunitàries són molt accessibles, sempre busquen programes, sempre ens acullen. I els programes de ràdio comunitaris són molt bons per a aquesta finalitat. Especialment perquè no es guien per diners; [les emissores] solen ser conduïdes per voluntaris, que són feliços d'obtenir el contingut que els poden proporcionar els científics. La comunicació a través de la ràdio pot ser molt potent.

Com enfocaria vostè la feina de les institucions internacionals cap a la inclusió en la difusió del coneixement?

Crec que el millor que poden fer les institucions internacionals per a treballar junts en la inclusió global és mobilitzar els seus membres cap a decisions inclusives. Em sembla molt difícil deixar que les persones o les institucions locals puguin resoldre soles els seus programes d'inclusió. Tots necessitem de la solidaritat. De manera que l'aspecte humà de les xarxes professionals inter-

nacionals fa que les persones i les institucions locals se sentin més segures a l'hora de compartir les dificultats i plantejar les idees. Cal que les persones de les entitats supranacionals és mobilitzin, pensant en la qualitat més que no en la quantitat. Crea un bon grup solidari i veuràs que vindran, com va passar en els grups professionals d'ECSITE [la Xarxa Europea de Centres i Museus de Ciència, en les seves sigles en anglès]. Vam començar sent només una dotzena d'institucions i ara cada any creix. Compartint el pes de la resolució de la transmissió del coneixement científic en determinades escales, la mobilització d'organitzacions supranacionals alleugereix la càrrega. Per tant, la solidaritat, la mobilització, les coalicions són molt importants. 🌱

CRISTINA JUNYENT. Doctora en Biologia i directora de la Fundació Ciència en Societat (Barcelona).